

Grote vragen vragen om samenwerking

Korte toespraak ter gelegenheid van de 441ste Dies Natalis van de Universiteit Leiden

8 februari 2016

Het lijkt er op dat onze wereld voor almaar grotere vragen komt te staan. Het zijn de grote vragen die we al veel langer kennen: volksgezondheid, armoede, klimaatverandering, energie, vervuiling, ongelijkheid, de positie van vrouwen en kinderen. Maar er komen er steeds meer bij. Enkele jaren geleden nog maar ontsnapte het wereldwijde financiële systeem aan een totale meltdown; terroristen slaan toe op plaatsen waar we dat nauwelijks verwacht hadden; er wordt oorlog gevoerd aan de grenzen van Europa; de Arabische Lente is omgeslagen in een hel; en de meest recente: een enorme vluchtelingenstroom doet de Europese Unie op haar grondvesten schudden. We hebben iets van de verbeelding van de onzekerheid gezien in het 'dramatisch deel' van het programma van vanmiddag, met onze hoogleraar Petra Sijpesteijn, en met onze dubbelstudenten met het Koninklijk conservatorium.

De ontwikkelingen gaan snel. De vluchtelingen crisis had helemaal niemand verwacht een jaar geleden, toen we ons 88ste lustrum inluidden. En dat is misschien nog het meest griezelig van alles: dat wat de wereld nog te wachten staat, en de snelheid waarmee het kan gaan. Nog geen maand geleden had ik nooit van het Zika-virus gehoord: en nu al is het een wereldwijde bedreiging, en leven op een heel continent zwangere vrouwen in angst.

Ondertussen vraagt de Nederlandse overheid haar burgers, bedrijven, maatschappelijke organisaties en onze wetenschappers, met een bijna vrolijke onbevangenheid, waarop de Nederlandse universiteiten hun wetenschappelijk onderzoek zouden moeten richten.

Het leverde de Nationale wetenschapsagenda op, met 12.700 vragen.

Nu valt er van die agenda van alles te zeggen: Hoezo burgers?; Waarom nationaal in een omgeving die juist zo internationaal is?; Wat moet een mens met 12700 vragen?; Wie gaat het zo noodzakelijke fundamentele onderzoek nog doen?; Wat blijft er over van de zo geprezen professionele autonomie van de wetenschappers? Hebben we niet iets zinvollers te doen?

Afijn, dat soort aarzelingen. Begrijpelijk, maar de Nederlandse universiteiten hebben ervoor gekozen om wél mee te doen. Het is misschien nog niet zo slecht om het brede publiek te betrekken bij het wetenschappelijk bedrijf. Zo'n proces kan het draagvlak voor wetenschappelijk onderzoek vergroten. De band tussen universiteiten en de rest van de samenleving vergroten. Zo vanzelfsprekend is de steun voor wat er dag en dagelijks aan onze prachtige universiteiten gebeurt ook weer niet.

En wie weet zit die *ene* vraag er nog wel bij: "Kunnen we de opwarming van de aarde stoppen door al onze daken wit te verven", vroeg een burger.

Verrassend zijn de uitkomsten van de NWA misschien niet. De grote vragen die ik net noemde, ze komen allemaal terug. *Niet* de vluchtelingen crisis overigens, want die is van *na* de wetenschapsagenda. De NWA gaat nog over de bankencrisis...

Misschien is het proces ook hier wel weer belangrijker dan de uitkomst.

Het is bovendien goed, dat het tweerichtingsverkeer is. De samenleving voedt de wetenschap met haar vragen, en het omgekeerde is ten minste zo waar, ze schept orde en probeert antwoorden te geven. Wat zijn wij bijvoorbeeld trots op de moedige rol die onze Leo Lucassen van het Instituut voor Geschiedenis heeft gespeeld het afgelopen jaar. Hij wist en weet het soms oververhitte maatschappelijke en politieke debat over de vluchtelingen crisis te voorzien van feiten en wetenschappelijke inzichten. Indrukwekkend hoe hij het vol hield het afgelopen jaar, en nog steeds.

Wat gaan wij in Leiden doen? Méér dan ooit zien we onze wetenschappers en docenten over de grenzen van hun instituten, hun faculteiten, en de universiteit heen de samenwerking zoeken. Niet alleen in onderzoek, maar ook in onderwijs. Samenwerking, omdat ze weten dat ze het alleen niet kunnen.

Zo is er in Leiden de snel groeiende samenwerking tussen de faculteiten onderling, bijvoorbeeld tussen onze medische faculteit en de bètafaculteit – denk aan de nieuwe opleiding farmacie. En er zijn tal van andere voorbeelden van andere faculteiten te geven.

Maar niet alleen groeit de interne Leidse samenwerking in snel tempo. De samenwerking met bedrijven op het Leiden Science Park maakt van Leiden in toenemende mate een geneesmiddelen-hub. Onze nieuwe bètacampus, waarvan het eerste deel dit jaar wordt geopend, gaat die samenwerking alleen maar versterken.

En juist vanmorgen opende minister Kamp het nieuwe Biotech Training Facility, een nieuw opleidingscentrum, in het Leiden Bio Science Park – waar onderwijs, onderzoek en ondernemerschap elkaar steeds gemakkelijker vinden.

En dan buiten Leiden. De samenwerking met en in Den Haag, waar we elkaar steeds gemakkelijker weten te vinden met een zeer inspirerend gemeentebestuur: bestuurskunde, internationaal recht-juristen, economen, politicologen, en geesteswetenschappers – met hun zeer succesvolle opleiding International Studies – ons University College met haar Global Challenges programma.

Daarnaast wordt onze Campus Den Haag ook steeds meer een draaischijf voor de samenwerking met de TU Delft en Erasmus.

Die samenwerking tussen de drie Zuid-Hollandse universiteiten groeit ook snel. Om al die grote problemen waar onze wereld voor staat wat te kunnen verlichten, biedt ze veel mogelijkheden.

Medical Delta is ook zo'n voorbeeld. De zeer goed lopende gezamenlijke bacheloropleiding *Klinisch technologie* is nog weer een voorbeeld; of het eerste behandelingscentrum voor protontherapie in Nederland dat we gezamenlijk bouwen in Delft.

Ook de studenten profiteren van onze samenwerking. Een belangrijk deel van de minoren is voor elkaars studenten opengesteld, en dat blijkt zeer succesvol. Nieuwe minoren worden in gezamenlijkheid ontwikkeld. En met z'n drieën hebben we het Centre for Education and Learning, waar we samenwerken aan onderwijsinnovatie en aan nieuwe vormen van online en blended learning.

Deze subsidie van zes en een half miljoen biedt ruim 90 recent gepromoveerde onderzoekers de gelegenheid gedurende twee jaar werkervaring op te doen in een uitdagende en internationaal aansprekende werkomgeving. Als afzonderlijke universiteiten was ons dit nooit gelukt.

Nog een laatste voorbeeld van deze samenwerking: bestuurskundigen en sociologen uit Rotterdam, historici uit Leiden, en het ISS in Den Haag starten een masterspecialisatie Governance of Migration & Diversity voor onze gezamenlijke studenten.

Samenwerken. Collega Willem te Beest noemt samenwerken wel eens ‘de moeilijkste vorm van werken’. En toch doen we het, op alle niveaus. Niet omdat de overheid het zegt, of NWO, of een college van bestuur; het gebeurt waar docenten en onderzoekers naar buiten kijken en daar een wereld met wel heel grote vragen en noden zien, vragen en noden waaraan ze iets willen doen. Samenwerken is een kwestie van vertrouwen en vriendjes worden.

Zeker, we *leven* in een zeer competitieve wereld, waarin universiteiten met elkaar strijden om de beste wetenschappers, om de meest gemotiveerde studenten, om het altijd schaarse onderzoeksgeld. In die wereld van ultieme competitie kunnen we niet overleven zonder in- en extern de handen ineens te slaan. Maar aan het eind van de dag gaat het natuurlijk *niet* om het winnen van *die* race. Het gaat erom de wereld een beetje veiliger, gezonder, duurzamer, welvarender en rechtvaardiger te maken.

En daarvoor is samenwerking nodig binnen “een orde, waarin ruimte voor de chaos is”, zoals dichteres Ida Gerhard het zo mooi heeft gezegd: een orde, waarin ruimte voor chaos is – de universiteit dus.

Ik kom aan het slot van mijn toespraak, en aan een van de parels van de middeleeuwse universiteit: de pedellus, de stafdrager.

Mag ik onze Pedel vragen om naast mij te komen staan?

Dit is de laatste dies natalis waarop Willem van Beelen de stoet van hoogleraren voorgaat. Hij heeft dat 27 keer gedaan, voor zover ik weet zonder een keer te missen. Willem begeleidde de groten der aarde – Nelson Mandela, Koningin Beatrix, Ban ki-Moon, presidenten en premiers, onze huidige koning en koningin, en vele eredoctoren – en deed dat met een hem kenmerkende waardigheid en rust.

Maar ook heeft hij duizenden keren hij het “Hora Est” uitgeroepen, tot opluchting vaak van promovendus en commissie. Duizenden promovendi wijdde Van Beelen in in de rituelen van de Leidse promotie. Hij stond rectoren en pro-rectoren bij, en behoedde stuntelende jonge hoogleraren voor fouten.

De UB heeft onlangs al onze hoogleraren sinds 1575 in kaart gebracht. Maar een lijst van pedellen ontbreekt nog. Dat is een gemis, want vanaf het allereerste begin beschikte de rector over een pedel, voor lichte en uitvoerende werkzaamheden schrijft Willem Otterspeer. Onze eerste pedel was Claes Claeszn. Buyzer van Zonnevelt. Hij verdefte zijn naam tot Heliopedius, maar werd ook wel Claes Praet genoemd, ongetwijfeld omdat hij veel sprak.

De eed die de pedel aflegde, behelsde gehoorzaamheid aan de rector, getrouwheid in het uitvoeren van zijn plichten en meldingsplicht van alles wat strekte “tot de gerechticheyt” der universiteit. Maar niet alleen dat, hij moest ook “naerstich ende zorchvuldelicken opzicht nemen op het doen van de lessen der professoren” en wanneer een professor zijn colleges verzuimde, moet hij dat óptekenen.

In 1604 stelde de senaat van de universiteit een gedetailleerder instructie op. Elke zon- en feestdag begeleidde een van de pedellen, want er waren er doorgaans twee, de rector naar de kerk en terug naar huis, twee keer per week vervoegden ze zich bij de rector om te vernemen of er nog iets van zijn dienst was. Pedellen mochten de stad niet verlaten, tenzij met toestemming van de rector.

Bij academische plechtigheden ging hij, gehuld in een toga en met de staf als teken van academische waardigheid in de hand, de stoet van rector en hoogleraren voor. Bij promoties moest de pedel met staf in de zaal aanwezig zijn en iedereen zijn plaats wijzen. Hij bracht de professoren tijdig een exemplaar van de stellingen. Hij zorgde voor de aanwezigheid in de zaal van een bijbel, het corpus iuris of welk ander boek van node was.

Er is niets veranderd in die wonderlijke oorden van traditie en innovatie die universiteiten al zo lang zijn.

Pedellen hadden het, naar eigen zeggen, druk. Zo had in het begin van de zeventiende eeuw Rector Golius twee leeropdrachten en gaf daarom tweemaal per dag college. De man moest dus twee keer per dag naar de academie gebracht worden. Pedel Pancras vroeg om een aparte beloning, maar kreeg die niet.

De pedel is de meest zichtbare functionaris van de universiteit. Volgens de mores van traditionele studie- en studentenverenigingen mag een bezoekend bestuur bepaalde 'jatacties' ondernemen, in het jargon brasacties genoemd. Wat er gejat ("gebrast") mag worden, in volgorde van prestige: de penning van het bestuur, het gastenboek, de pedelstaf – of de pedel zelf! Dat is jou nooit overkomen, en we hadden het ook niet laten gebeuren.

Willem, we nemen vandaag alvast een beetje afscheid van je, maar aan het eind van maand doen we dat pas echt. Pedel, een functie vol decorum, maar vooral een functie die vraagt om aandacht voor mensen, zenuwachtige mensen, oud en jong, of het nou een promovendus is, een net-benoemde hoogleraar, een eredoctor, of de rector. Je hebt het voortreffelijk gedaan, 'getrouw in de plichten' zoals het reglement van 1604 voorschrijft.

Alle universiteiten hebben een pedel, maar Leiden had Willem van Beelen. Aan jou ontbrak slechts een ding: dat je niet in Leiden woonde zoals jouw voorgangers, maar in Katwijk. Ik zag vanmorgen trouwens dat jij nog niet op de Wiki-pagina van de gemeente Katwijk staat. Wel bijvoorbeeld Esther Ouwehand, van de Partij van de Dieren, en Dirk Kuit. Daar gaan we gauw wat aan doen – misschien wil de burgemeester van Katwijk wel een beetje helpen.

Willem, we nemen van jouw afscheid aan het einde van de maand, maar ik wil je nu alvast, namens onze gehele universitaire gemeenschap, de hand drukken en je dankzeggen voor wat je voor onze universiteit hebt gedaan.